

Marta KOŁODZIEJCZYK*

SANKCJA W SYSTEMIE MIĘDZYNARODOWYCH TRYBUNAŁÓW KARNYCH

Streszczenie

Mijające 65 lat funkcjonowania międzynarodowych trybunałów karnych¹ i kształtującej się w toku ich pracy doktryny prawa międzynarodowego karnego jest okazją do refleksji nad ich dotychczasowym dorobkiem. W artykule został przedstawiony przegląd międzynarodowych trybunałów karnych ze wskazaniem na charakter stosowanych przez te instytucje sankcji.

Słowa kluczowe: ludobójstwo, międzynarodowe trybunały karne, Rada Bezpieczeństwa ONZ

Wstęp

W ramach międzynarodowego sądownictwa karnego funkcjonuje obecnie (2013) dziewięć międzynarodowych sądów i trybunałów karnych; sześć z nich wciąż jest czynnych, natomiast trzy pozostałe zakończyły swoją działalność. W sumie, na przestrzeni lat pracy tych instytucji 745 osób zostało postawionych w stan oskarżenia, 356 osądzonych, a z tej liczby wobec 281 wydano wyroki skazujące. Mijająca właśnie 65 rocznica ukonstytuowania się międzynarodowego sądownictwa karnego jest okazją do dokonania przeglądu międzynarodowych trybunałów karnych.

Powstanie i działalność Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze² oraz Międzynarodowego Trybunału Wojskowego dla Dalekiego Wschodu były przełomowe dla rozwoju międzynarodowego

* Dr Marta Kołodziejczyk, wykładowca Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku-Białej.

¹ Zob. A. Smeulers, B. Hola, T. van den Berg, *Sixty-Five Years of International Justice: The Facts and Figures*, [w:] „International Criminal Law Review” 13/2013, s. 7-41.

² Zob. T. Cyprian, J. Sawicki, *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Kraków 1948.

prawa karnego, a wraz z nim aparatu instytucjonalnego będącego praktycznym wyrazem koncepcji doktrynalnych. W nawiązaniu, podstawowymi zagadnieniami prawa karnego międzynarodowego są kwestie dotyczące tego, do jakiego stopnia prawo międzynarodowe bezpośrednio tworzy podstawy indywidualnej odpowiedzialności karnej, jak również jak dalece zobowiązuje państwa lub społeczność międzynarodową do ścigania i ukarania sprawców poważnych naruszeń praw człowieka³. Techniczny aspekt tej powinności przejawia się w postaci międzynarodowych trybunałów⁴, które, jak to zostanie przedstawione w dalszej części wywodu, uzupełniają prawnokarną reakcję państwa na przypadki poważnych naruszeń praw człowieka, zwłaszcza, gdy państwo z powodów politycznych, bądź obiektywnych, nie jest w stanie przeprowadzić bezstronnego postępowania karnego, bądź narusza ono prawa i wolności człowieka.

1. Międzynarodowe Trybunały Karne: typologia i okoliczności powstania

Idea powołania stałego sądu dla osądzenia najpoważniejszych naruszeń prawa międzynarodowego zrodziła się ponad sto lat temu,

³ Zob. J. Nowakowska-Małusecka, *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*, Katowice 2000; Warto odnotować, że próba określenia pojęcia i przedmiotu prawa karnego międzynarodowego napotyka na trudności. Zwłaszcza, że w tej dziedzinie dochodzi do zderzenia dwóch różnych tradycji prawnych, właściwych dla prawa międzynarodowego i zasad odpowiedzialności karnej. Zakłada ono pociągnięcie do odpowiedzialności karnej jednostkę, wg zasad typowych dla prawa karnego, ale za czyny związane z działalnością państw, bądź kontekstem szeroko zakrojonej represji. Stąd normy i moc oddziaływania prawa karnego międzynarodowego zależą od czynności podejmowanych przez państwa na płaszczyźnie międzynarodowej. Stąd, przedmiot prawa karnego międzynarodowego jest wyznaczany przez nieprzystające do siebie konstrukcje. Określa je – z jednej strony – typowe dla prawa międzynarodowego oparcie się na koncepcji obowiązku państw, a więc w przeważającej mierze traktatowych źródłach prawa, z drugiej zaś strony, przedmiot tej dziedziny prawa wyznaczają właściwe dla prawa karnego koncepcje indywidualnej odpowiedzialności karnej, funkcji kary kryminalnej oraz legalizmu karnego.

⁴ Relację pomiędzy systemem norm prawa międzynarodowego i systemem krajowego prawa karnego, które rozwijając treść elementów zbrodni i zasady jurysdykcyjne, w dużym stopniu wpłynęły na rozwój prawa karnego międzynarodowego, określa się mianem komplementarnej. Zob. *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, M. Królikowski, P. Wiliński, J. Izydorczyk (red.), Warszawa 2008, s. 28-30.

w 1474 r. niemiecko-szwajcarsko-alzacki trybunał międzynarodowy złożony z 28 sędziów skazał Petera von Hagenbach za okrucieństwo wobec mieszkańców Breisach⁵. Za znęcanie się nad jeńcami wojsk Unii w 1865 r. skazany został major Wirtz, komendant obozu jenieckiego w Andersonville⁶. Uważa się, że pierwszym precedensem ukarania głowy państwa było określenie cesarza Napoleona Bonaparte przez kongres wiedeński za wyjątego spod prawa wroga i burzyciela porządku światowego i zesłanie go na Wyspę św. Heleny⁷.

Na szerszą skalę zakrojone działania zmierzające do ukarania sprawców przestępstw wojennych podjęto w 1919 r. na konferencji pokojowej w Paryżu. Specjalnie powołana w tym celu komisja określiła trzydzieści dwa typy naruszeń prawa wojennego, sformułowanego wcześniej w IV konwencji haskiej z 1907 r. o prawach i zwyczajach wojny lądowej. Jakkolwiek pomysł utworzenia specjalnego trybunału ds. osądzenia sprawców przestępstw wojennych okazał się w tamtym czasie zbyt kontrowersyjny, to do tekstu traktatu wersalskiego włączono postanowienia (art. 227-230 traktatu) przewidujące pociągnięcie do odpowiedzialności między innymi cesarza niemieckiego Wilhelma II Hohenzollerna. Ponieważ Holandia odmówiła ekstradycji cesarza powyższe zapisy nie odniosły skutku⁸. W nawiązaniu, mimo, że wspomniany już traktat wersalski zobowiązywał Niemcy do wydania osób winnych popełnienia przestępstw wojennych, po I wojnie światowej nie doszło do utworzenia specjalnego sądu międzynarodowego ani do wydania osób oskarżonych o zbrodnie wojenne. Za reakcją na bezkarność przestępców wojennych z czasów I wojny światowej można uznać przedłożenie przez Stowarzyszenie Prawa Międzynarodowego na konferencji w Wiedniu w 1926 r. propozycji utworzenia międzynarodowego trybunału karnego, którego jurysdykcja naruszenie praw i zwyczajów wojennych. Nie bez znaczenia było też zawarcie w 1928 r. Paktu Brianda-Kelloga o wyrzeczeniu się wojny.

⁵ Oskarżono go i skazano za „zbrodnie przeciwko prawu boskiemu i przeciwko człowieczeństwu”, K. Oellers-Frahm, *Schutz der Menschenrechte durch international Strafgerichtsbarkeit*, „Betrifft JUSTIZ” nr 51, Sept. 1997, s. 133.

⁶ Zob. W. Czapiński, *Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1993, s. 192.

⁷ Zob. M. Iwanejko, *Przypadek Napoleona jako precedens skazania za zbrodnie przeciwko pokojowi*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 3/1992, s. 59-71.

⁸ Zob. *History of the UN War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*, London 1946.

Podsumowanie dotychczasowych, rozpoczętych po II wojnie światowej, wysiłków społeczności międzynarodowej zmierzających do penalizacji osób winnych najpoważniejszych zbrodni międzynarodowych sprowadza się do analizy dziewięciu międzynarodowych sądów i trybunałów karnych. Jakkolwiek to opracowanie ogranicza się do przedstawienia czterech spośród nich: Międzynarodowego Trybunału Wojskowego (1946), Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (1993) i Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy (1994), Międzynarodowego Trybunału Karnego (1998), które w literaturze przedmiotu mają status sądów międzynarodowych, w odróżnieniu od tzw. sądów umiędzynarodowionych, takich jak: Trybunał Specjalny dla Sierra Leone (SCSL), Nadzwyczajna Izba Sądu Kambodży dla osądzenia zbrodni w czasach Demokratycznej Kampuczy, czy Specjalny Trybunał dla Libanu (STL). Podstawowa różnica pomiędzy przedstawionymi wyżej sądami polega na tym, że w pierwszych z wymienionych zasiadają wyłącznie międzynarodowi sędziowie, natomiast w pozostałych występują mieszane składy sędziowskie.

Międzynarodowy Trybunał Wojskowy, jak również Międzynarodowy Trybunał Wojskowy dla Dalekiego Wschodu zostały ustanowione przez władze państw alianckich bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. Ten pierwszy na mocy porozumienia londyńskiego z 8 sierpnia 1945 r. wraz z Kartą MTW jako załącznikiem, drugi w 1946 r. został proklamowany przez generała McArthur'a. Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii (rezolucja nr 808 z 22 lutego 1993 r.) i Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (rezolucja nr 955 z dnia 8 listopada 1994 r.) zostały powołane na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa. Natomiast porozumienie w sprawie ustanowienia Międzynarodowego Trybunału Karnego zostało osiągnięte 17 lipca 1998 r. na konferencji w Rzymie, a po tym jak liczba ratyfikacji statutu MTK wyniosła sześćdziesiąt, Trybunał o nieograniczonej temporalnie jurysdykcji, rozpoczął swoją pracę 1 lipca 2002 r. W odróżnieniu, Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii⁹, jak również Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy mając

⁹ Zob. C. del Ponte, Ch. Sudetic, *Madame Prosecutor. Confrontations with Humanity's Worst Criminals and the Culture of Impunity. A Memoir*, New York 2005.

ograniczony czasowo mandat, aktualnie (2013) zmierzają do zaprzestania swej działalności.

2. Porozumienie londyńskie z 1945 r. i tzw. prawo norymberskie

Z punktu widzenia rozwoju międzynarodowego prawa karnego powstanie i działalność Międzynarodowego Trybunału Wojskowego było wydarzeniem przełomowym. Szczególnie w wyroku norymberskim zawarto szereg istotnych rozstrzygnięć i ustaleń dotyczących retroaktywności prawa, zasady *nullum crimen sine lege* w prawie międzynarodowym publicznym, czy statusu osób fizycznych w prawie międzynarodowym. Wiele spośród przyjętych wówczas rozwiązań w zakresie podstaw oraz zasad międzynarodowej odpowiedzialności karnej uzyskało znaczenie zdecydowanie wykraczające poza ścisły cel ustanowienia tego Trybunału. Wśród nich należy zwrócić uwagę na art. 6 Karty MTW¹⁰, który traktuje o trzech kategoriach przestępstw, za które ponoszą odpowiedzialność główni zbrodniarze wojenni:

- zbrodnie przeciwko pokojowi,
- zbrodnie wojenne,
- zbrodnie przeciwko ludzkości.

Istotne znaczenie miała sformułowana w art. 7 MTW zasada, w myśl której stanowisko urzędowe oskarżonych jako szefów państw, czy też funkcjonariuszy rządowych nie stanowi podstawy do uwolnienia od odpowiedzialności lub złagodzenia kar oraz zasada (art. 8), że działalność na rozkaz rządu albo zwierzchnika nie zwalnia od odpowiedzialności za popełnione przestępstwa wojenne, może jedynie spowodować złagodzenie kary, o ile trybunał uzna, że wymagają tego względy sprawiedliwości. W wyniku procesu, który odbył się w okresie od 20 listopada 1945 r. do 1 października 1946 r. MTW, w skład którego wchodziło czterech sędziów wraz z czterema zastępcami oraz Komitet Główny Oskarżycieli złożony z czterech prokuratorów – wyznaczonych przez cztery mocarstwa – sygnatariuszy porozumienia londyńskiego – spośród 22 głównych oskarżonych MTW skazał 12 na karę śmierci, 3 na dożywocie, 4 na wieloletnie więzienie, 3 zostały uniewinnione. Oparta

¹⁰ Zob. Dz. U. z 1947 r. Nr 63, poz. 367. Zob. także tekst i komentarz do Karty MTW zamieszczony w: *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, oprac. L. Gelberg, t. III, Warszawa 1960, s. 201 i n.

o postanowienia zawarte w porozumieniu londyńskim i w Karcie MTW ustawa nr 10 Sojuszniczej Rady Kontroli z dnia 22 grudnia 1945 r. o karaniu osób winnych zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko pokojowi i zbrodni przeciwko ludzkości oraz ustawodawstwo poszczególnych państw stały się podstawą wielu procesów zbrodniarzy wojennych, które odbyły się w państwach sprzymierzonych i na terenie Niemiec. Prawo norymberskie (zespół aktów prawnych prawa międzynarodowego i krajowego różnych państw wiążący się z działalnością MTW) wielokrotnie znajdowało potwierdzenie w pracach organów ONZ. Zgromadzenie Ogólne w rezolucji nr 95 (I) z 11 grudnia 1946 r. potwierdziło „zasady prawa międzynarodowego uznane w Karcie MTW i w wyroku Trybunału” zalecając równocześnie Komisji Prawa Międzynarodowego szczegółowe sformułowanie tych zasad. Komisja w 1947 r. podjęła przygotowanie projektu kodeksu przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, a w 1950 r. przedstawiła tzw. zasady norymberskie, oparte na orzecznictwie trybunałów sojuszniczych, potwierdzając tym samym klasyfikację przestępstw określoną w Karcie MTW.

3. Od zasad norymberskich do powołania dwóch międzynarodowych trybunałów *ad hoc* w sprawie karania przestępców wojennych na terenie b. Jugosławii i na terenie Rwandy

Mimo, że zasady norymberskie poza pracami Komisji Prawa Międzynarodowego były rozwijane w wielostronnych umowach międzynarodowych, przede wszystkim konwencji o zapobieganiu i karaniu zbrodni ludobójstwa z 10 grudnia 1948 r., jak również w czterech konwencjach genewskich prawa humanitarnego z 1949 r., to w wielu konfliktach zbrojnych, które miały miejsce po II wojnie światowej, zbrodnie wojenne, podobnie jak zbrodnie przeciwko pokojowi i zbrodnie przeciwko ludzkości, nie zostały ukarane. W wyniku zimnowojennego podziału świata i paraliżu Rady Bezpieczeństwa nie wszczęto postępowań wobec osób odpowiedzialnych za okrucieństwa konfliktu koreańskiego, za taktikę spalonej ziemi w Afganistanie, za akty gwałtu popełnione przez armię pakistańską podczas wojny o secesję Bangladeszu, za użycie broni chemicznej przez Irak podczas wojny z Iranem, ludobójstwo w stosunku do Kurdów i ludności szyickiej, ani za akty ludobójstwa mające miejsce w Kampuczy rządzonej przez

Czerwonych Khmerów. Dopiero bezsilność społeczności międzynarodowej wobec masowych naruszeń prawa humanitarnego na początku lat dziewięćdziesiątych podczas konfliktu na Bałkanach oraz wola stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ do położenia kresu bezprawiu umożliwiły powołanie specjalnego Trybunału *ad hoc* ds. sądenia sprawców przestępstw wojennych oraz osób odpowiedzialnych za ciężkie pogwałcenia prawa humanitarnego na terenie b. Jugosławii¹¹. Warto odnotować, że w kilka miesięcy później ustanowiono analogiczny Trybunał ds. Rwandy¹² również na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa. O odmiennym od tradycyjnej procedury negocjowania traktatów sposobie powołania tych trybunałów zdecydowały konieczność podjęcia zdecydowanych i oczekiwanych przez opinię publiczną kroków zaradczych, co z kolei było możliwe dzięki innemu niż w okresie zimnej wojny stopniu zgodności członków Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Dokonując analizy tych dwóch trybunałów znawcy problematyki wskazują, iż to Trybunał ds. b. Jugosławii był pierwszym w historii trybunałem karnym o prawdziwie międzynarodowym charakterze, będącym wyrazem woli społeczności międzynarodowej, a nie rezultatem dyktatu zwycięzców, jakkolwiek jego funkcjonowanie było niejednokrotnie przedmiotem kontrowersji. Datę utworzenia Trybunał ds. b. Jugosławii (rezolucja nr 827 z 25 maja 1993 r.) od powołania MTW dzieli blisko półwiecze rozwoju prawa międzynarodowego, w toku którego przyjęto m.in. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966). Stąd we wszystkich stadiach postępowania przed trybunałem międzynarodowym oskarżonemu gwarantuje się, w odróżnieniu od MTW, wszystkie międzynarodowo uznane standardy określające jego prawa w procesie, szczególnie te, które określa art. 14 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. W przeciwieństwie do postanowień Karty MTW z 1945 r. statut Trybunał ds. b. Jugosławii, jak również Trybunał ds. Ruandy przewidują możliwość odwołania się od wyroku do Izby Apelacyjnej. Prawo do apelacji może opierać się na jednej z dwóch podstaw: błędnie co do prawa lub błędnie co do faktów;

¹¹ Zob. K. Lankosz, *Międzynarodowy Trybunał ds. ścigania osób winnych popełnienia poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, popełnionych na terytorium b. Jugosławii od 1991 roku*, [w:] *Aktualne problemy prawa międzynarodowego we współczesnym świecie*, Kraków 1995.

¹² B. Hala, C. Bijleveld, A. Smeulers, *Punishment for Genocide – Exploratory Analysis of ICTR Sentencing*, „International Criminal Law Review” 11/2011, s. 745-773.

w przypadku ujawnienia nowych faktów skazany lub oskarżyciel mogą złożyć do trybunału wnioski o rewizję. W toku funkcjonowania tych trybunałów ponad osiemdziesiąt procent wydanych przez nie wyroków podlegało apelacji. Odnosząc się do możliwości prowadzenia procesu *in absentia*, która istniała w statucie MTW, tę procedurę zastosowano wobec skazanego na karę śmierci Martina Bormanna, Statut Trybunału ds. b. Jugosławii nie przewiduje prowadzenia procesu *in absentia* ani orzeczenia kary śmierci. Istotna różnica pomiędzy dwoma trybunałami polega też na zapisach dotyczących postępowania dowodowego; art. 19 Karty MTW oznajmia, że: *Trybunał nie będzie związany formalistyką postępowania dowodowego. Powinien on przyjąć i stosować procedurę jak najbardziej sprawną i nieformalistyczną i powinien dopuścić każdy dowód, jeśli uzna, że ma on wartość przekonywującą.* Konstrastując, postępowanie dowodowe jest szczegółowo uregulowane w statucie i regulaminie Międzynarodowego Trybunału ds. b. Jugosławii. Trybunał ten, jak również jego odpowiednik na kontynencie afrykańskim przeprowadziły odpowiednio: 54 i 50 postępowań, w których przesłuchano odpowiednio: 118 i 74 świadków; w 2013 r. Trybunał ds. b. Jugosławii procedował w dziewięciu sprawach; natomiast Trybunał Ruandyjski w jednej. Maksymalny wymiar kary w pozimnowojennych realiach funkcjonowania międzynarodowych trybunałów to dożywotnie więzienie (art. 24 ICTY i 23 ICTR). Trybunał Rwandyjski skazał 34 procent spośród 21 podejrzanych na karę dożywocia, tak duży odsetek skazanych na najwyższy wymiar kary wynikał z udowodnienia im udziału w ludobójstwie. Natomiast Trybunał ds. b. Jugosławii wydał cztery wyroki dożywotniego więzienia, trzy z nich znajdują się w procedurze apelacji. Abstrahując od najwyższego wymiaru kary, jak do tej pory najdłuższy wyrok ograniczenia wolności wydany przez Trybunał ds. b. Jugosławii wynosił 40 lat, w przypadku jego afrykańskiego odpowiednika najdłuższa kara pozbawienia wolności wynosiła 45 lat. Konkluzją do tej części wyводу mogą stanowić wyniki badań, w których dostrzeżono prawidłowość, w myśl której najwyższy wymiar kary wymierzono wobec sprawców czynów kwalifikowanych jako ludobójstwo, czy zbrodnie przeciwko ludzkości, natomiast w odniesieniu do przestępstw lżejszego kalibru praktyka trybunałów międzynarodowych okazuje się być zróżnicowana¹³.

¹³ Por. J. Mernik, *Sentencing Rationales and Judicial Decision Making at the*

Podsumowując, obydwie opisane wyżej trybunały przyjmując w swych statutach prymat ich właściwości, aniżeli państw (zob. art. 14 statutu Międzynarodowego Trybunału ds. Rwandy) są najdłużej funkcjonującymi instytucjami w historii międzynarodowego sądownictwa; Trybunał ds. Rwandy – 17 lat, Trybunał ds. b. Jugosławii – 19 lat. W tym kontekście warto odnotować, że Rada Bezpieczeństwa ONZ zaleciła zakończenie pracy Trybunału ds. b. Jugosławii do 31 grudnia 2014 r. Po tej dacie jego obowiązki ma przejąć ustanowiony przez RB w 2010 r. Mechanizm ds. Międzynarodowych Trybunałów Karnych.

4. Międzynarodowy Trybunał Karny

Idea ustanowienia stałego trybunału karnego była obecna od początku działalności ONZ, głównie w pracach Komisji Prawa Międzynarodowego. Trybunał jest stałym sądem międzynarodowym z siedzibą w Hadze i posiada osobowość prawną niezależną od osobowości ONZ. Jurysdykcją trybunału objęto wyłącznie zbrodnie popełnione po wejściu w życie statutu, a w przypadku państw, które staną się stroną po jego wejściu w życie – zbrodnie popełnione od chwili przystąpienia przez państwo do statutu. Niewątpliwie doświadczenia opisanych wyżej trybunałów karnych (Trybunał ds. b. Jugosławii oraz Trybunał ds. Rwandy) przyczyniły się do zwołania konferencji dyplomatycznej w Rzymie i do podpisania statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego, która to instytucja, w myśl zarysowanej na wstępie tego tekstu zasady komplementarności, ma uzupełniać prawno-karną reakcję państw na popełnione zbrodnie międzynarodowe (ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zbrodnie agresji). W tym miejscu należy podkreślić, że w odróżnieniu od ustanowionych wcześniej trybunałów *ad hoc* kompetencja MTK¹⁴ została osłabiona poprzez przyjęcie w jego statucie zasady pierwszeństwa państw w wykonywaniu jurysdykcji w zakresie przestępstw objętych jego

International Criminal Tribunals, [w:] „Social Science Quarterly”, Volume 92, Number 3, September 2011, s. 588-608.

¹⁴ Zob. D. Jacobs, N. Arajärvi, *The International Criminal Court*, [w:] „The Law and Practice of International Courts and Tribunals” 7/2008, s. 115-160; A. Cassesse, *The Legitimacy of International Criminal Tribunals and the Current Prospects of International Criminal Justice*, [w:] „Leiden Journal of International Law” 25/2012, s. 491-501.

przepisami. Innymi słowy, Międzynarodowy Trybunał Karny uzyskuje upoważnienie do ścigania zbrodni o randze międzynarodowej w sytuacji:

- odmowy przez państwo ścigania sprawców zbrodni,
- jeśli okaże się, że państwo nie posiada środków do wykonania tej jurysdykcji.

Jak podkreślają znawcy tej problematyki taka konstrukcja kompetencji MTK pozostawia znacznie szersze, w porównaniu do kompetencji opisanych wyżej dwóch trybunałów *ad hoc*, pole manewru na użytek realizacji przez państwa ich partykularnych interesów. Zaświadczać o tym mogą zawarte w statucie omawianego trybunału przepisy proceduralne, w myśl których państwa poinformowane przez prokuratora MTK o jego zamiarze wszczęcia postępowania w konkretnej sprawie, mogą się domagać przekazania tej sprawy do ich wewnętrznej kompetencji; spory pomiędzy nimi a organami MTK wpływają negatywnie na cały system sądownictwa międzynarodowego. Niejednokrotnie dotyczą one odmowy z uwagi na względy bezpieczeństwa państwa przekazania do kompetencji trybunału istotnych dowodów w sprawie. Kontrastując reżim trybunałów *ad hoc* zobowiązywał poszczególnych członków ONZ do współpracy z międzynarodowymi trybunałami bez względu na charakter wymaganych dowodów w konkretnych sprawach.

Pozostając w nurcie analizy porównawczej w statucie MTK można odnaleźć zasady proklamowane w prawie norymberskim, nie przewiduje się żadnych wyjątków od odpowiedzialności karnej z uwagi na pełnione funkcje publiczne, włącznie, m.in., ze stanowiskami głowy państwa, szefa rządu lub członka parlamentu. Ponadto, ów statut uwzględnia w swoich postanowieniach (część III statutu) ogólne zasady prawa karnego, takie jak: *nullum crimen sine lege* (art. 22), *nulla poena sine lege* (art. 23), *lex retro non agit* (art. 24). W nawiązaniu, w omawianym dokumencie szczegółowo kwalifikowane są czyny, które podlegają tzw. jurysdykcji uniwersalnej, która to upoważnia podmioty prawa międzynarodowego do karania sprawców zbrodni rangi międzynarodowej ze względu jedynie na ich wagę; niezależnie od obywatelstwa oraz statusu sprawcy. Bezsporne jest, że powyższa zasada dotyczy najpoważniejszych zbrodni rangi międzynarodowej, które

spotykają się z jednoznacznym potępieniem moralnym, tj. ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych, zbrodni agresji¹⁵.

Katalog kar przewidzianych przez statut MTK został znacznie rozszerzony w stosunku do statutów trybunałów *ad hoc* ds. b. Jugosławii i Rwandy¹⁶, przewidziano w nim: (art. 77) jako sankcje zasadnicze karę dożywotniego pozbawienia wolności, która może zostać orzeczona tylko w sytuacji, gdy przemawia za tym „wyjątkowy ciężar popełnionej zbrodni i właściwości osobiste skazanego”, karę pozbawienia wolności na czas oznaczony nie mogącą przekraczać 30 lat, a także sankcję w postaci kary grzywny, jak również przepadku korzyści i przedmiotów pochodzących z przestępstwa – jako kary dodatkowe, orzekane obok kary pozbawienia wolności. W nawiązaniu, pierwszy wyrok skazujący w 10-letniej historii *Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze zapadł 26 sierpnia 2011 r.; MTK skazał na 14 lat więzienia kongijskiego watażkę Thomasa Lubangę, który został uznany za winnego wykorzystywania dzieci do walki w wojnie domowej w DR Kongo w latach 2002-2003. Obecnie (2014) trybunał prowadzi postępowania karne dotyczące zbrodni popełnionych w Ugandzie, Kongo, Centralnej Republice Afryki i Mali. Ponadto*, o wszczęcie postępowania w sprawie zbrodni w nieuznających Trybunału Sudanie (Darfur) i Libii wniosowała Rada Bezpieczeństwa ONZ. Po dogłębnej analizie otwarte zostało postępowanie *proprio motu* w sprawie sytuacji w Kenii (31 marca 2010 r.) i na Wybrzeżu Kości Słoniowej (3 października 2011 r.)¹⁷. *Kontynuując wątek penalny*, warto w tym miejscu podkreślić, że podobnie jak w statutach MTKJ i MTKR, w statucie MTK po burzliwych dyskusjach na konferencji rzymskiej zrezygnowano z kary śmierci. Jakkolwiek zgodnie z art. 80 statutu MTK jego postanowienia

¹⁵ Jednak za pośrednictwem norm konwencyjnych uznaje się, że podlegają tej zasadzie i inne czyny kryminalne, takie jak: niewolnictwo i handel niewolnikami (Dz. U. z 1931 r. Nr 4, poz. 22; Dz. U. z 1963 r. Nr 33, poz. 185-186), handel kobietami, dziećmi oraz eksploatacja prostytucji. W tym kontekście warto podkreślić, że w nowym polskim kodeksie karnym (wobec kodeksu z 1969 r.), dokonano się postęp, gdyż penalizuje się przestępstwa konwencyjne.

¹⁶ Zob. S. Beresfort, *Unshackling the paper tiger - the sentencing practices of the ad hoc international criminal tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda*, [w:] „International Criminal Law Review” 1/2001, s. 33-90.

¹⁷ Zob. strona internetowa Międzynarodowego Trybunału Karnego: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/Pages/situations%20and%20cases.aspx.

nie stoją na przeszkodzie wymierzenia przez sądy krajowe kar przewidzianych w ich prawie. Chodzi o to, że w niektórych państwach może być stosowana kara śmierci i to wobec pospolitych przestępców, a nie mogłaby być wykonana na przykład wobec zbrodniarzy wojennych. W przypadku Polski art. 80 MTK nie ma zastosowania, gdyż RP ratyfikowała w 2000 r. protokół 6 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, nie wspominając o warunku zniesienia kary śmierci jako jednym z kryteriów przyznania Polsce członkostwa w Unii Europejskiej.

Biorąc pod uwagę możliwości apelacji statut MTK określa znacznie szerszy zakres podstaw odwoławczych w porównaniu do uregulowań dwóch trybunałów *ad hoc* ds. Rwandy i b. Jugosławii. Przypomnijmy, ich statuty przewidywały możliwość odwołania się od wyroku do Izby Apelacyjnej powołując się na błąd co do prawa lub co do faktów, a w przypadku ujawnienia nowych okoliczności istotnych dla sprawy skazany lub oskarżyciel mogli złożyć do trybunału wnioski o rewizję. Natomiast na mocy statutu MTK (art. 81) orzeczenie może zostać zaskarżone przez Prokuratora MTK oraz skazanego na podstawie:

- obrazy przepisów postępowania (*procedural error*), takich jak: równość broni, jawność postępowania, korzystanie z pomocy obrońcy,
- błędów w ustaleniach faktycznych (*error of law*) polegającego na niewłaściwym zastosowaniu przepisów lub też wykazania istnienia „jakiegokolwiek innej okoliczności naruszającej rzetelność i wiarygodność postępowania lub orzeczenia”.

Pozostając w nurcie percepcji kontrastu statuty MTKJ i MTKR nie przewidują kompleksowych reguł odszkodowania dla ofiar zbrodni. Podstawowym środkiem w tym zakresie jest zgodnie z art. 23 ust. 3 statutu MTKR i art. 24 ust. 3 statutu MTKJ nakaz restytucji dóbr zagrabionych w wyniku popełnienia zbrodni. W myśl R. 106 RPD MTKJ i MTKR po zakończeniu postępowania przed Trybunałem Sekretarz zobowiązany jest przekazać państwu-stronie, na terytorium którego doszło do naruszeń, wyrok, który jest wiążący dla sądu krajowego, wskazujący na winę skazanego i powstanie szkody w majątku ofiary. Na tej podstawie pokrzywdzeni mogą żądać wszczęcia postępowania przed organami sądowymi państwa w celu uzyskania odszkodowania na podstawie prawa wewnętrznego. W odróżnieniu, statut MTK przewiduje bezpośredni (bez udziału sądów krajowych) sposób ochrony interesów finansowych ofiar zbrodni. Na mocy art. 79 statutu MTK został

utworzony Fundusz Powierniczy (*Victim Trust Fund*) na rzecz ofiar zbrodni podlegających jurysdykcji Trybunału. Międzynarodowy Trybunał Karny może zarządzić przekazanie pieniędzy i innych środków majątkowych uzyskanych z grzywien nałożonych na skazanego oraz z przepadku majątku skazanego, pochodzącego bezpośrednio lub pośrednio z popełnionych zbrodni do Funduszu. Trybunał może również na podstawie R. 98 RPD MTK przyznawać bezpośrednie odszkodowanie ofiarom zbrodni od ich sprawców. Jeśli przyznanie bezpośredniego odszkodowanie byłoby niemożliwe lub niewykonalne w trakcie orzekania, MTK może nakazać zdeponowanie odpowiedniej kwoty w Funduszu. Ponadto, zgodnie z art. 75 statutu MTK Trybunał określa zasady dotyczące naprawienia szkody wyrządzonej pokrzywdzonym włącznie z przywróceniem stanu poprzedniego, odszkodowaniem i zadośćuczynieniem¹⁸.

Zakończenie

Międzynarodowy Trybunał Karny sprzyja jako sąd stały pewności prawa. Jego jurysdykcję ograniczono do określonego rodzaju zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zbrodni wojennych. Przypomnijmy, że to polski prawnik Rafał Lemkin (1900-1959) wprowadził definicję pojęcia ludobójstwa w roku 1944 w swej pracy „*Axis Rule in Occupied Europe*”. Stąd niezwykle trafnym podsumowaniem dla powyższych rozważań na temat sankcji w systemie trybunałów międzynarodowych wydają się być słowa polskiego ministra spraw zagranicznych wypowiedziane podczas dorocznej (2013) uroczystości wręczenia nagrody imieniem tego wybitnego jurysty: „dzieło życia Lemkina nie było jednak zakończone, gdyż brakowało jeszcze jednego kluczowego elementu – sankcji. Do tego potrzebna była wytrwałość innego prawnika, sędziego Philippe'a Kirscha (laureata nagrody, w latach 2003-2009 pierwszego prezesa MTK – autorka), by zbrodnia ludobójstwa podlegała karze”¹⁹.

¹⁸ Por. *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, M. Królikowski, *op. cit.*, s. 306-307.

¹⁹ http://nowyjork.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/pierwsza_edycja_miedzynarodowej_nagrody_im__raphaela_lemkina (grudzień 2013).

Literatura

- [1]. Beresfort S., *Unshackling the paper tiger – the sentencing practices of the ad hoc international criminal tribunals for the former Yugoslavia and Rwanda*, [w:] „International Criminal Law Review” 1/2001, s. 33-90.
- [2]. Cassese A., *The Legitimacy of International Criminal Tribunals and the Current Prospects of International Criminal Justice*, w: „Leiden Journal of International Law” 25/2012, s. 491-501.
- [3]. Cyprian T., Sawicki J., *Prawo norymberskie. Bilans i perspektywy*, Kraków 1948.
- [4]. Czapiński W., *Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1993.
- [5]. del Ponte C., Sudetic Ch., *Madame Prosecutor. Confrontations with Humanity’s Worst Criminals and the Culture of Impunity. A Memoir*, New York 2005.
- [6]. *History of the UN War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*, London 1946.
- [7]. Hola B., Bijleveld C., Smeulers A., *Punishment for Genocide – Exploratory Analysis of ICTR Sentencing*, „International Criminal Law Review” 11/2011.
- [8]. Iwanejko M., *Przypadek Napoleona jako precedens skazania za zbrodnię przeciwko pokojowi*, „Kultura i Społeczeństwo” 3/1992.
- [9]. Jacobs D., Arajärvi N., *The International Criminal Court*, [w:] „The Law and Practice of International Courts and Tribunals” 7/2008.
- [10]. Lankosz K., *Międzynarodowy Trybunał ds. ścigania osób winnych popełnienia poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, popełnionych na terytorium b. Jugosławii od 1991 roku*, [w:] *Aktualne problemy prawa międzynarodowego we współczesnym świecie*, Kraków 1995.
- [11]. Mernik J., *Sentencing Rationales and Judicial Decision Making at the International Criminal Tribunals*, [w:] „Social Science Quarterly”, Volume 92, Number 3, September 2011.
- [12]. Nowakowska-Małusecka J., *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnię popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*, Katowice 2000.

- [13]. Oellers-Frahm K., *Schutz der Menschenrechte durch international Straferichtbarkeit*, „Betrifft JUSTIZ” nr 51, Sept. 1997.
- [14]. *Podstawy prawa karnego międzynarodowego*, Królikowski M., Wiliński P., Izydorczyk J. (red.), Warszawa 2008.
- [15]. *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, Gelberg L. (oprac.), t. III, Warszawa 1960.
- [16]. Smeulers A., Hola B., van den Berg T., *Sixty-Five Years of International Justice: The Facts and Figures*, [w:] „International Criminal Law Review” 13/2013.

Źródła internetowe

- [1]. *Sędzia Philippe Kirsch uhonorowany Międzynarodową Nagrodą im. Rafała Lemkina*, http://nowyjork.msz.gov.pl/pl/aktualnosc/pierwsza_edycja_miedzynarodowej_nagrody_im__raphaela_lemkina.

SANCTIONS IN INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNALS

Summary

The judgment delivered by the International Military Tribunal (IMT) in October 1946, marked the birth of an international criminal justice system, the system which is now just over 65 years old. On this occasion a global debate on the doctrine of international criminal law and on the functioning of international courts and tribunals has been initiated. The goal of this article is to contribute to those deliberations by comparing sanctions envisioned in the statutes of international tribunals and, as a result, applied by them.

Keywords: *genocide, human rights, International Military Tribunal, International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, International Criminal Tribunal for Rwanda, International Criminal Court.*